

Het dienstpersoneel op de Zeister buitenplaatsen aan de Dribergseweg 1850-1940

Het Zeister Historisch Genootschap Van de Poll-Stichting organiseerde in 1988 de tentoonstelling 'Van Goede Huizen', Zeister buitenplaatsen aan de Dribergseweg 1850-1940. Naar aanleiding van deze tentoonstelling verschenen bij deze stichting twee uitgaven: één over de architectuur van de hand van Mw. Drs. D. Hamer en één over de bewoners van enkele grote buitenplaatsen ('Beek en Roijen', 'Hoog Beek en Roijen', 'Sparrenheuvel', 'Het Molenbosch', 'Schoonoord', 'Heerewegen', 'Nieuw Beerschoten', 'De Breul'¹, 'Tallyho Cottage') en al die andere kleinere villa's van de hand van de gemeentearchivaris van Zeist R.P.M. Rhoen². Over de hoofdbewoners van deze buitenplaatsen en villa's, die voor een deel tot de adel behoorden, is reeds veel geschreven, over het dienstpersoneel niets.

Hoeveel personeel was er nu op zo'n buitenplaats?

Deze vraag laat zich aan de hand van de bewonerslijsten beantwoorden. Gemiddeld drie: een tuinman (tuinbaas), een dienstbode en een (huis)knecht/palfrenier. De tuinman/tuinbaas woonde in de tuinmanswoning. De dienstbode en de knecht intern op het buiten. Buiten deze drie vaste personeelsleden waren er ook anderen. Op de villa 'Noordberch', Dribergseweg 24, bijvoorbeeld woonde van 1925-1926 een gezelschapsjuffrouw. Waren er kleine kinderen op een buiten dan was er een kinderjuffrouw, liefst uit Zwitserland, zoals op de Tweede Dorpsstraat 58, maar ook wel uit Duitsland. Een oriëntatie wat personeel betreft op Frankrijk ontbrak geheel. De grote buitens hadden in de 19e eeuw een aparte palfrenier (koetsbediende/stal-knecht) in dienst. In de huidige eeuw werd dat de chauffeur. Werde de villa niet op permanente wijze bewoond, dan treffen we een huisbewaarder aan, zoals in 1926 op 'Nieuw Beerschoten'. De verzekeringsmaatschappij 'De Kosmos' (thans het gebouw waarin de sector Stadsbeheer van de gemeente Zeist is gevestigd), aan de Tweede Dorpsstraat 60, had

een conciërge in dienst. Op 'De Breul' was tussen 1937-1940 een linnenmeisje werkzaam.

De villa 'Nye Wilp', Dribergseweg 16C, huisvestte tussen 1937-1938 een kapster.

Het dienstpersoneel kwam behalve de kindermisjes (Zwitserland en Duitsland) uit het Sticht zelf of daarbuiten en meestal van het platteland. Een uitzondering is de gouvernante op 'De Breul' van 1859-1861 die uit Berbice (Guyana) afkomstig was.

De burgerlijke staat van het personeel

Het interne personeel op het buiten was meestal ongehuwd. Een uitzondering hierop vormde het echtpaar Detollenaere-Demets, op 'De Breul' tussen 1892-1909, toen daar de r.-k. familie Vercrujssse-Bonniker³ uit Kortrijk (B.) gevestigd was. Het nageslacht van dit echtpaar is te Zeist blijven wonen.

De tuinlieden/tuinbazen daarentegen waren over het algemeen gehuwd en woonden in de tuinmanswoning op het buitengoed. Soms van generatie op generatie (bijvoorbeeld Van Burken op 'Het Molenbosch'). Veel nakomelingen van dit tuinpersoneel behoren thans tot de Zeister middenstand

en zijn werkzaam in de bloemisterij, kwekerij en tuincentra's.

De duur van het dienstverband

Te oordelen naar de vestiging en het vertrek uit de gemeente was één dienstbode gemiddeld tussen de een en vier jaar op een buiten aanwezig. De kinderjuffrouw bleef een periode van vier à vijf jaar, al zijn er ook die al binnen een jaar weer zijn vertrokken. Charlotte Ott uit Zwitserland (Bazel) verbleef van 1860-1866 bij de familie Van de Poll op 'Beek en Roijen'.

De huisknecht, die meestal jong en ongehuwd was, verbleef op 'Het Molenbosch' van 1919-1924 (A. Veldhuizen), maar vertrok soms ook hetzelfde jaar weer. De palfrenier en later de chauffeur op de buitens die eigen rijtuigen en eigen auto's hadden, hebben in het algemeen ook maar een dienstverband van enkele jaren.

Geheel anders is het patroon bij de tuinlieden/tuinbazen. Deze personeelsleden woonden met hun gezin voor een langere periode op het buiten. Op 'Schoonoord' bijvoorbeeld C. van der Weerd (ook wel Van der Weerd) van vóór 1872 tot aan zijn overlijden in 1898. Tuinknechts waren ongehuwd en bleven korter.

De gezelschapsjuffrouw was een enkele keer gehuwd, zoals C.M. Goenee op de villa 'Noordberch', Dribergseweg 24, maar bleef vaak maar een jaar.

Tuinpersoneel van
Hoog Beek & Royen

Elders typeert de schrijver de huisknecht/palfrenier van een adellijke familie als volgt: "Toen Jan, de huisknecht der freules Van Lakervelde, dienst doende als palfrenier, die namiddag aan de pastorie had gebeld, verzette hij, die toch wist wat deftig geduld is, vijf malen het, in een glanzig geribde schaftlaars gevatte rechterbeen van het trottoir op de stoepree en van de stoepree op het trottoir; en enkele malen lichtte hij de, op de rug in de linker rustende, rechter glacé-hand tot op een derde van de hoogte der huisbel, voordat hij, bij de derde aandrang, werkelijk voor de tweede keer belde."⁷

Wie de sfeer wil proeven van Zeist in 1912 leze deze hele roman, die een fel realistisch beeld geeft van het leven in dit deftige dorp ontdaan van alle uiterlijke glans van de buitenplaatsen, waar het dienstpersoneel in de schaduw van de families leefde en werkte.

Personeel Van de Breul tijdens de bruiloft van een
dienstbode. Foto: C. G. C. Detollenaere

'Hoog Beek en Roijen' had meerdere malen een kamenier in dienst die als ongehuwde juffrouw zéér lang bleef (bijvoorbeeld F. Caspersen van 1898-1929).

De personeelsvertrekken waren in het souterrain of in de kelder van het buiten. Op de zolder bevonden zich de bedsteden van het personeel.

De kleding van het dienstpersoneel

Aan de kleding was duidelijk herkenbaar dat men behoorde tot het dienstpersoneel. De huisknecht had een katoenen huisjasje met rode en witte streepjes⁸ aan. De dienstbode had altijd een wit gesteven schort voor. Het tuinpersoneel liep in bruine of groene manchesterbroek. Bij een enkele grote buitenplaats met equipages had de koetsier een livrepet op en een jas aan versierd met livreknoppen met een familiewapen getooid⁹.

Johan de Meester, die als jongen in Zeist gewoond heeft, spreekt in zijn boek "De zonde in het deftige dorp" uit 1912, herhaaldelijk over het dienstpersoneel op de buitens. De vrouw van de dominee laat hij klagen over de boersheid van het personeel uit Zeist: "Als domineesvrouw in dit dure dorp

had Aleida met de dienstboden déboires (=teleurstellingen schr.) gehad. Zij was een deftiger boden gewoon dan er voor de pastorie hier bereikbaar bleken. Een meisje als Neeltje, hoe gewillig, was van een soort, met welke het Aleida moeilijk viel, te huishouden, te leven"¹⁰

In deze roman, waarvan de basisgegevens aan historische feiten zijn ontleend, bezwangert overigens de zoon van de dominee het inwonend dienstmeisje. Vandaar de titel: "De zonde in het deftige dorp".

Bijlage

Bekende Zeister namen onder het dienstpersoneel op de buitens waren:

Aalten, Achterbergh, Van Barneveld, Van den Berg, Van Bielen, Bloemheuvel, Bouwman, de Bruijn, Buddingh, Van de Burgt, Van Burken, Coljee, Van Delft, Van Denderen, Van den Dolder, Dorrestein, Van Driel, Van Dijk, Dijkhorst, Dijkhuizen, Dijkland, Van Ee, Van Ek, Van Essen, Van de Flier, Geijtenbeek, Van Ginkel, Van der Grift, Gussekloo, ten Haaft, ten Ham, Heger, Hendrikse, Hootsen, Jacobse, Jansen, de Jong, de Jonge, Van de Kamp, Klomp, Koetsier, Van Koetsveld, Koster, Kruiswijk, Van Laar, Lagerweij, Van Lingen, Lodder, Lodewijks, Van Lunteren, Van Maanen, Maaswinkel, de Man, Van Maastricht, Meijer, Nebbeling, Van Nimwegen, Van Ooik, Oskam, Overeem, Pennin, Van Reenen, Van Renen, Renes, Van Rheenen, de Ridder, Van Schaik, Schneider, Schoemaker, Smit, Van Soest, Van der Steenhoven, Van Strooe, Struve, Van Tellingen, Uijlenbroek, Versteeg, Visee, Van der Vliet, Voermans, Van Vonno, Voorneveld, Van der Weerd, Van Wermeskerken, Wernsen, Wessels, Westening, Wildschut, Willem(sen), Wolleswinkel, Zeldenrijk, Van Zeijl, Zirkzee, Van Zoest.

Aantekeningen.

1. Alleen 'De Breul' werd in de behandelde periode tijdelijk van 1892-1909 door een r.-k. geslacht bewoond. Het dienstpersoneel was daar ook in die tijd r.-k. en afkomstig uit Vlaanderen (B.). De overige buitenplaatsen werden bewoond door de heersende elite van N.H. huize en hadden dienovereenkomstig personeel. Van de kleinere villa's werd alleen 'Nye Wilp', Dribergseweg 16C, door een R.-K. vanaf 1923 bewoond: Ir. A.F.C. de Pont (Tilburg 1885-Zeist 1968).
2. Z.pl. z.j. (1988). Te verkrijgen bij het Zeister Historisch Genootschap Van de Poll-Stichting, Postbus 342, 3700 AH Zeist à f 5,— per deel.
3. Nederland's Patriciaat 1988, blz. 152.
4. Johan de Meester, *De zonde in het deftige dorp*, (Utrecht/Antwerpen 1982), blz. 35.
5. Idem, blz. 37.
6. Idem, blz. 120.
7. Idem, blz. 160.

BOEKENSCHOUW

Monumenten in Nederland: Utrecht.

Het eerste deel van de nieuwe reeks 'Monumenten in Nederland' is aan de provincie Utrecht gewijd. De reeks wordt aangekondigd als de opvolger van het 'Kunstreisboek voor Nederland', waarvan de achtste druk in 1987 is blijven steken nadat vier provinciale delen waren verschenen. Bijna een halve eeuw heeft dit Kunstreisboek door zijn opzet en omvang in een grote behoefte kunnen voorzien. Het was bedoeld om 'onderweg' te worden gebruikt en om ter plekke beknopte informatie over de aanwezige monumentale bebouwing te verschaffen. Vooral met de afzonderlijke provinciale delen van de laatste druk werd een internationaal niveau bereikt, te vergelijken met dat van het fameuze 'Handbuch der Deutschen Kunstdenkmäler' van Georg Dehio. Om onbegrijpelijke redenen heeft men thans deze beproefde formule verlaten. De prestigieuze nieuwe reeks verschijnt in groot formaat en is voorzien van uitgebreide inleidingen en talrijke illustraties. Voor gebruik buitenshuis heeft het boek daarmee alle nut verloren. Als opvolger van het vertrouwde Kunstreisboek kan men het derhalve met de beste wil van de wereld niet beschouwen. De vraag is, welk doel dan wel met deze uitgave is gediend. De illustraties zijn fraai, maar alleen zwart-wit en toch weer te beperkt in omvang en aantal om met populaire salontafelboeken te kunnen concurreren. Als naslagwerk in de studeerkamer kan het niet wedijveren met vollediger inventarisaties. Voor de provincie zal men al

gauw de lopende 'gele reeks' van het Monumenten Inventarisatie Project prefereren en voor de oude huizen van de stad zijn er natuurlijk de twee delen 'Utrecht, de huizen binnen de singels' uit de 'Geïllustreerde Beschrijving'. Het recente provinciale kastelenboek is ook al van een veel hoger gehalte, dan het hier aangekondigde werk. Door het ontbreken van noten met literatuurverwijzingen, schakelt het zich zelfs uit als geschikt vertrekpunt voor nadere kennisverwerving. Zo blijven we zitten met een hybride product, waarvan de bescheiden inhoud de opgeblazen vorm geenszins rechtvaardigt. En dat is dubbel jammer. Vooral voor de vele monumentenliefhebbers, die voorlopig een bevredigende veldgids moeten ontberen. Maar ook voor de auteurs, die hun op zichzelf verdienstelijke inspanningen om een actueel overzicht van het Utrechtse monumentenbestand te vervaardigen, nauwelijks zullen zien renderen.

Ch. Kolman, B. Olde Meierink e.a.,
Monumenten in Nederland: Utrecht.
Zeist-Zwolle 1996 (352 p., geïll., ISBN 90
400 97577, f 95,-)

P.C. v.d. Eerden